

Brazília

Soltész Béla

Bevezetés

Dél-Amerika politikai térképét szemlélve az egyik legfeltűnőbb sajátosság az, hogy a kontinens 18 millió km²-es területének csaknem felét egyetlen állam, a hatalmas Brazília foglalja el, míg a fennmaradó részen tizenkét másik ország osztozik. Brazília államiságát mind a mai napig a saját nagyságához fűződő ellentmondásos viszony határozza meg. Mérete és elhelyezkedése regionális vagy akár globális nagyhatalmi státuszra predesztinálná, ugyanakkor belső problémái rendre visszahúzzák a többi, közepesen fejlett ország közé.

„Brazília a jövő országa” – mondta egykor az osztrák emigráns író, Stefan Zweig.¹⁰⁵ „És mindörökké az is marad” – teszik hozzá a szkeptikus brazilok. Az elmúlt két évtized gazdasági fellendülése alapján úgy tűnt, hogy Brazília igazi nagyhatalommá válik, a jelenlegi recesszió és politikai patthelyzet alapján azonban valószínűsíthető, hogy Dél-Amerika legnagyobb országa továbbra is megmarad be nem teljesült ígéretnek.

Földrajzi és közigazgatási jellemzők

Brazília Földünk ötödik legnagyobb országa: 8,5 millió négyzetkilométeres területe kétszer akkora, mint az Európai Unióé. A területe felét az Amazonas-medence foglalja el, ahol a világ legnagyobb őserdeje terül el. Az összes ismert állat- és növényfaj egyharmada él Amazóniában, és ez az erdőség a bolygó legnagyobb oxigéntermelője. Környezeti jelentősége felbecsülhetetlen: nincs még egy olyan nagyrégió, ami ilyen szintű ökológiai diverzitást tudna felmutatni.¹⁰⁶

A brazil államterület másik felét különböző földrajzi jellemzőkkel rendelkező tájegységek alkotják. Az Atlanti-óceán partján húzódó középhegységet egy időben szubtrópusi erdő borította, de ma már sűrűn lakott vidék, ahol az ország legfontosabb nagyvárosai sorakoznak. A Brazil-felföld hegyesei, dombságai és szavannái ritkábban lakott, de ásványkincsekben gazdag régiót alkotnak, míg az ország délnyugati részein mocsaras területek, illetve mezőgazdasági szempontból fontos alföldek húzódnak.¹⁰⁷

A tordesillasi szerződés 1494-ben már azelőtt Portugáliának ítélte a mai Brazília keleti részét, mint hogy az első portugál hajós egyáltalán eljutott volna erre a területre. Az Indiával

¹⁰⁵ ZWEIG, Stefan (1941): *A jövő országa, Brazília*. HALÁSZ Gyula ford. Budapest, Béta.

¹⁰⁶ BALÁZS Dénes (1987): *Amazónia: egy geográfus utazása a folyók királyán, a torkollattól a forrásig*. Budapest, Gondolat.

¹⁰⁷ IBGE (Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística) (2017): *O Brasil em Síntese*. Forrás: <https://brasilensintese.ibge.gov.br/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 13.)

és Kelet-Ázsiával kereskedő portugálok számára Brazília csak akkor kezdett fontossá válni, miután ázsiai gyarmatbirodalmuk nagy részét elvesztették. Bár már a 16. század második felében megalapították Salvador, Rio de Janeiro és São Paulo városát, a 18. század elejéig a gyarmati Brazília nem terjedt száz kilométernél távolabb a tengerparti sávtól. Az ültetvényes gazdálkodás elterjedésével viszont megindult a rabszolga-kereskedelem Afrika és Brazília között, a 18. század második felében pedig jelentős aranylelőhelyeket találtak a mai Minas Gerais állam területén.¹⁰⁸

Brazília függetlensége máshogy alakult, mint az amerikai kontinens többi országáé. 1808-ban Napóleon csapatai elől az egész portugál királyi udvar Rio de Janeiróba menekült, így az a különös helyzet állt elő, hogy egy európai országnak Amerikába került a fővárosa. Miután Napóleont legyőzték, VI. János király és a portugál királyi udvar hazatért, de a trónörökös, Péter herceg (Dom Pedro) Rióban maradt alkirályként. Péter az időközben öntudatra ébredt brazil arisztokrácia autonómiatörekvései élére állva végül 1822-ben kikiáltotta az ország függetlenségét: I. Péter néven a független Brazília császárává koronázták. Bár voltak kisebb fegyveres összetűzések, Portugália és Brazília kapcsolatát nem tépázta meg egy olyan szintű függetlenségi háború, mint amelyet a spanyol–amerikai új köztársaságok vívtak Spanyolországgal. A 19. században Portugália és Brazília kifejezetten jó viszonyt ápolt, és a dinasztikus kapcsolatok egészen addig fennmaradtak, amíg az Orléans–Braganza-ház uralmát fel nem váltotta a köztársaság – Brazíliában 1889-ben, Portugáliában pedig 1910-ben.¹⁰⁹

A monarchia fennmaradása konzerválta az anakronisztikus társadalmi viszonyokat, ugyanakkor megfékezte azt a fragmentálódást is, amelyen Spanyol-Amerika átesett a 19. században: Brazília egyben maradt, noha számos szeparatista mozgalom ütötte fel a fejét.¹¹⁰ Miután I. Péter császár meghalt (és mielőtt II. Péter császár nagykorú lett volna), a gyenge központi hatalom ellen sok félreeső régióban lázadás tört ki. A déli Rio Grande do Sul tartományban 1835 és 1845 között elkeseredett függetlenségi háború dúlt, és kikiáltotta a függetlenségét Pará, Maranhão, Pernambuco, Bahia és Santa Catarina tartomány is. A brazil császári hadsereg végül mindegyik felkelést leverte, az 1864 és 1870 között zajló paraguayi háborúban (vagy Hármas Szövetség háborújában) pedig csaknem százezer km²-rel növelte az ország területét (lásd e kötet Paraguayról szóló fejezetét). Az 1889-ben köztársasággá alakuló Brazília szövetségi állami struktúrája pedig kellő autonómiát biztosított a régiók számára.¹¹¹

Ma Brazília huszonhat államból, illetve egy szövetségi területből áll. Minden állam saját végrehajtó, törvényhozó és bírói testülettel rendelkezik. Az állam élén álló kormányzó, illetve az egykamarás törvényhozás tagjait közvetlen választáson az állam lakossága választja. Minden állam három szenátort küld a brazil parlament, a kongresszus felsőházába (a szövetségi szenátusba). Figyelembe véve az államok eltérő méretét és lakosságszámát – a legkisebb népességű Roraima állam félmillió, míg a legnépesebb São Paulo állam

¹⁰⁸ FAUSTO, BORIS (2011): *Brazília rövid története*. PÁL Zsombor Szabolcs – TÍMÁR Imola ford. Budapest, Equinter; DANTAS DA CRUZ, MIGUEL – LILÓN, DOMINGO – NAGY MARCEL – SÁNCHEZ ROMÁN, ANTONIO – SANTOSNÉ BLASTIK MARGIT – SEMSEY VIKTÓRIA – SZILÁGYI ÁGNES JUDIT (2013): *Latin-Amerika 1750–1840 – A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig*. Budapest, KRE – L'Harmattan.

¹⁰⁹ FAUSTO 2011.

¹¹⁰ ANDERLE ÁDÁM (1998): *Latin-Amerika története*. Budapest, Pannonica.

¹¹¹ HORVÁTH GYULA (2005): Császárság Brazíliában és Mexikóban a függetlenség kivívása után. *Világtörténet*, 27. évf. 2. sz. 60–71.

negyvennégy millió lakossal rendelkezik – ez súlyos aránytalanságokat okoz a képviseleti rendszerben. A parlament alsóházában (a képviselőházban) helyet foglaló 513 képviselő esetében az aránytalanságot valamelyest csökkenti a brazil statisztikai hivatal által kidolgozott arányosító mechanizmus, de még így is jóval kevesebb szavazót képvisel egy roraimai képviselő, mint egy São Paulo államból érkező.¹¹²

A „regionalizmus” változó mértékű: bár jogi szempontból minden állam azonos hatáskörökkel rendelkezik, egyes régiókban erősebb, másutt gyengébb a helyi sajátosságok szerepe a lakosság identitásában. Demográfiai és gazdasági szempontból a délkeleti régió (a São Paulo – Rio de Janeiro – Brazíliaváros háromszög) a legjelentősebb, de megfigyelhető egy lassú trend, amely során a déli és délnyugati államok jelentősége is növekszik. A térszerkezeti változások a gazdasági változásokat követték, amelyeket az alábbiakban mutatunk be részletesen.

Gazdasági jellemzők

A brazil gazdaságot a gyarmati korszaktól kezdődően a nyersanyagciklusok irányították. Másként fogalmazva: mindig volt egy olyan Brazíliában előállítható nyerstermék, amelyre éppen kereslet mutatkozott a világpiacon, és minden termelő, aki ebbe a globális láncolatba be tudott kapcsolódni, rendkívüli módon meggazdagodott. A brazil gazdaságtörténet nagy részét le lehet írni konjunktúraciklusok szerint, amelyek időtartama és földrajzi kiterjedése mindazonáltal behatárolt volt: nem volt olyan nyerstermék, amelynek az előállítása egy évszázadnál tovább kifejezetten nyereséges lett volna, és az előállítására alkalmas terület soha nem fedte le a brazil államterület egészét. Az a régió ugyanakkor, ahol ezt a jövedelmező terméket éppen előállították, a brazil gazdaság fókuszpontjába került, és az ország területének többi része szekunder, beszállító szerepet töltött be. Például a 17. században, amikor a konjunktúratermék a cukornád volt, amelyet a partvidéki sáv ültetvényein állítottak elő, az ország belső területei az állattartásra szakosodtak, hogy a partvidéket hússal és bőrrel lássák el. Ezen területek egy része azonban Minas Gerais arany- és gyémántbányáinak felfedezése után, a 18. században benépesült, így a nagybirtokos állattenyésztés súlypontja beljebb, Mato Grosso és Goiás irányába tolódott.¹¹³

A 19. század végén a kávétermesztés konjunktúrája tette nagygyá São Paulót, és változtatta meg a délkeleti országrész demográfiai profilját. A 20. század elején pedig az Amazóniában őshonos gumifa nedvét fedezte fel magának az autógyártás: a minden más anyagnál jobb rugózást biztosító kaucsukra hirtelen óriási kereslet támadt. Amazóniában kitört a „gumiláz”, és az addig csak indiánok és mesztic favágók által lakott vidéket előzőnlőtték a távolabbról érkező bér munkások. Manausban, a régió legnagyobb városában a meggazdagodó kereskedők hatalmas villákat építettek, majd felépítették a híressé vált operaházat, a Teatro Amazonast is, amelynek szinte minden darabját, a márványtól a bársonyszékeken át a kovácsoltvas állványzatig Európából hozatták. Henry Ford, a legnagyobb

¹¹² IBGE 2017.

¹¹³ WITTMAN Tibor (1978): *Latin-Amerika története*. Budapest, Gondolat.

amerikai autógyáros is koncessziót kapott egy tízezer km²-es területre, hogy ott gumiültetvényeket telepítsen. A gumifák délkelet-ázsiai meghonosításával és a szintetikus kaucsuk kifejlesztésével azonban a nyersgumitermelés jövedelmezősége drasztikusan lecsökkent, és a század közepére az ültetvények elnéptelenedtek.¹¹⁴

A világgiazi konjunktúrák kiszámíthatatlan alakulásától függő, nyersanyagtermelő gazdaság tehát rendkívül sérülékennyé tette Braziliát.¹¹⁵ Erre már a 20. század elején felfigyelt a kormányzat, és néhány évtized alatt kialakult egy új gazdaságpolitikai modell, amely a belső piacra termelést, illetve új termelőkapacitások bevonását tartotta elsődleges szempontnak. A Latin-Amerika más országaiban „importhelyettesítő iparosítás” néven elhíresülő iparpolitikához hasonló, de annál jóval organikusabban kialakuló (és jóval tovább tartó) brazil „fejlesztő állami modell” tehát az export helyett inkább a brazil piacra termelő vállalatok támogatására, illetve a hatalmas ország belső területeit megnyitó infrastrukturális fejlesztésekre helyezte a hangsúlyt.¹¹⁶

Ennek egyik első lépése a „tervezett városok” felépítése volt, amelyek azért jöttek létre, hogy elősegítsék az ország ritkásan lakott belső területének betelepülését. Az első, Belo Horizonte 1900 környékén épült fel, de tervezett város például Boa Vista, Goiânia, Cascavel vagy Palmas is. A leghíresebb mind közül Brazíliaváros (Brasília), az ország fővárosa, amelynek felépítése az 1955 és 1960 között hivatalban lévő Juscelino Kubitschek elnök nevéhez fűződött. Az új főváros felépítése dinamizálta az építőipart és a közlekedést, és az ország gazdasági és politikai súlypontja a partvidéki sáv felől a belső vidékek felé tolódott. A hatalmas projekt azonban komoly adósságba verte Braziliát, és a kialakuló költségvetési válság politikai konfliktusokba torkollt: 1964-ben a katonaság puccsal átvette a hatalmat, és csak Tancredo Neves 1985-ös megválasztása vezette vissza az országot a demokratikus fejlődés útjára.¹¹⁷

A katonai diktatúra minden korábbinál zártabb gazdasági környezetet hozott létre, és az ország természeti erőforrásainak – néha racionális, néha kifejezetten irracionális – kiaknázására próbált fejlesztési modellt alapozni. A hetvenes évek olajjárválsága nyomán például a kormányzat elkezdte növelni az etanolnak szánt cukornád termesztési területét. Bár az így előállított üzemanyag (ami voltaképpen etil-alkohol) alacsonyabb minőségű, mint a dízelolaj vagy a benzin, jóval olcsóbb megoldás volt, mint az olajimport. A brazil autók többsége azóta is flex-fuel (vagyis benzinnel, etanollal és a kettő bármilyen kombinációjával egyaránt működő) motorral rendelkezik.¹¹⁸

További energetikai nagyprojekt volt a vízi erőművek építése. A Paraguayjal közös határfolyón, a Paranán 1984-ben készült el a hatalmas (225 méter magas és 7500 méter hosszú) Itaipu erőmű, amely napi 100 ezer megawatt energiát termel: Brazília energiafelhasználásának 25%-a származik ebből az egyetlen vízi erőműből.¹¹⁹ Az úthálózat bővítését

¹¹⁴ BALÁZS 1987.

¹¹⁵ ARTNER Annamária (2013): A perifériás fejlődés anatómiájához – Brazília. *Eszmélet*, 25. évf. 98. sz. 69–90.

¹¹⁶ RICZ, Judit (2017a): The rise and fall (?) of a new developmental state in Brazil. *Társadalom és Gazdaság Közép- és Kelet-Európában – Society and Economy in Central and Eastern Europe*, 39. évf. 1. sz. 85–108.

¹¹⁷ FAUSTO 2011.

¹¹⁸ SZWARC, Alfred (2002): *A opção pelo veículo flex fuel*. União da Indústria de Cana-de-Açúcar (UNICA), 2002. 09. 13. Forrás: www.unica.com.br/colunas/3938741920338419546/a-opcao-pelo-veiculo-flex-fuel/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

¹¹⁹ Itaipu Binacional [2017]: *A nossa história*. Forrás: www.itaipu.gov.br/nossa-historia (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

(és az északi területek betelepítését) pedig az Amazonas-medencét átszelő óriási országút, a 4200 kilométer hosszú Transamazônica kiépítésével tervezték végrehajtani. Az óriási költségek miatt azonban a vállalkozás kudarcba fulladt: az út nagy része a mai napig földút, ami az esős évszakban járhatatlan, az amazóniai nagyvárosok többségét pedig továbbra sem lehet közúton megközelíteni Brazília többi része felől.¹²⁰ Fejlődésnek indult azonban a belföldi légi közlekedés: az Egyesült Államok után Brazília a világ második legtöbb repülőterével rendelkező országa, São Paulo óriási repülőtere pedig Dél-Amerika első számú légi közlekedési központja.

Az 1990-es évek elején a demokráciához visszatérő, a világgazdaság felé nyitni kívánó brazil vezetés az ország valutáját, a real árfolyamát az amerikai dollárhoz kötötte, hogy ezzel stabilizálja a makrogazdasági környezetet. Az 1998-as kelet-ázsiai pénzügyi válság nyomán azonban a fejlődő országokat érintő destabilizáció tarthatatlanná tette a fix árfolyamot, és a real zuhanásszerű elértéktelenedésbe kezdett. Ez komoly veszélybe sodorta a megkezdett neoliberális reformokat, a privatizációt és a védővámok rendszerének leépítését, így az ország 2002-ben egy hatalmas, 30 milliárd dolláros segélycsomagot kapott a Nemzetközi Valutaalaptól (IMF). A kedvezményes kölcsönöket később az ország visszafizette, a külföldi közvetlen tőkeberuházásokat pedig ösztönözte, így a 2000-es évek végére a brazil gazdaság stabilizálódott, a brazil nagyvállalatok közül pedig többen – bár külföldi résztulajdonba kerülve – kiléptek a regionális és a világpiacra.¹²¹ A dinamikusan növekvő Brazília globális kereskedelempolitikai szereplővé vált, a brazil vállalatok pedig Latin-Amerika más országaiban a legnagyobb befektetők közé kerültek. A brazil bruttó hazai össztermék (GDP) a világ hetedik legnagyobbja lett, a növekedési ütem pedig még a világválság ellenére sem csökkent évi 4% alá.¹²²

A brazil „gazdasági csoda” tehát, amely nagyjából 2004 és 2014 között produkált addig soha nem látott ütemű növekedést, alapjában véve a korábban elzárkózó és belső piacra termelő brazil vállalati szektor sikeres nemzetközi nyitásának köszönhető. A növekvő világgazdasági integráció ugyanakkor visszahozta a nyersanyagexport dominanciáját a feldolgozott termékek és iparcikkek rovására: a belső fogyasztás növekedésén túl ugyanis a rohamosan fejlődő Kína nyersanyagéhsége jelentette a brazil gazdasági növekedés fő motorját. A két folyamat végül ellentmondásba került egymással: az iparosító-protekcionista tradíció a brazil piacra termelő vállalatoknak, míg az új erőre kapó nyersanyagexportőr modell a szójabab- és kávétermesztőknek, vasérc- és aranybánya-tulajdonosoknak kedvezett.¹²³ Utóbbiakat a magas nyersanyagárak rekordösszegű exportbevételekhez juttatták, majd a kínai növekedés megtorpanását követő, hirtelen jött áresés 2014 körül destabilizálta a szektor kedvező várakozásokra alapuló finanszírozását. Mindehhez a brazil real árfolyamának újabb drasztikus esése és 10% fölötti infláció társult.¹²⁴

¹²⁰ MARTINS DE SOUZA, César (2014): Ditadura, grandes projetos e colonização no cotidiano da Transamazônica. *Contemporânea – Dossiê 1964–2014: 50 Anos Depois, A Cultura Autoritária em Questão*, Vol. 4, No. 5. 1–19.

¹²¹ LEHOCZKI Bernadett (2011): A felemelkedés mátrixa. Brazília a Lula-érában. *Köz-gazdaság*, 6. évf. 1. 37–56.

¹²² ARTNER Annamária (2015): Belföldi piac vagy exportorientáció? Brazília példája (Mercado Interno ou tendência para exportação? O Exemplo do Brasil). In PÁL Ferenc szerk.: *Brazília európai és magyar kontextusban*. Budapest, ELTE. 163–187.

¹²³ RICZ, Judit (2017b): Brazilian companies going global. *IWE Working Papers* (231). Budapest, Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences.

¹²⁴ RICZ Judit – NAGY Sándor Gyula (2016): A brazil gazdasági válság: helyzetkép, okok és kiutak. *Külügyi Szemle*, 15. évf. 3. sz. 94–120.

A 21. század elején tehát a brazil gazdaság ismét válságban van, és bevételeit ismét inkább nyersanyagexportból, semmint a hazai piacra termelő iparból szerzi. Az új sikertermék a szójabab, amely Mato Grosso és Paraná állam síkságain óriási táblákban terem, és amely révén 2016-ra Brazília a világ első számú szójababtermelőjévé vált. Középtávon pedig a Brazília partjai mellett fekvő kőolajmezők kitermelése is megkezdődhet. A nyersanyagciklusok történelmi tapasztalata azonban arra figyelmeztet, hogy ezek az export-sikerek nem feltétlenül nyújtanak garanciát a hosszú távú fejlődésre.¹²⁵

Társadalom és szociálpolitika

A fentiekben vázolt földrajzi változatosság, illetve a gazdasági ciklusokból következő állandó térszerkezeti változások a lakosság karakterén, kultúráján is maradandó nyomot hagytak. Darcy Ribeiro antropológus szerint öt nagy történelmi-kulturális régió létezik Braziliában, ami mind a mai napig meghatározza lakói mentalitását. A kreolokra (*crioulo*, a Riótól az Amazonasig tartó tengerparti sáv lakói) a rabszolgák és uraik közti hierarchia nyomta rá a bélyegét. A *caboclókat* (az Amazonas-medence lakói) és a *sertanejókat* (az északi-keleti régió belső területein élők) a természettel folytatott állandó küzdelem tette szívóssá és önfejlűvé. A *caipirákra* (São Paulo és Minas Gerais belső területeinek lakói) a kisbirtokok vállalkozó szelleme jellemző. A délieket (*sulino*, a három déli állam lakói) pedig az európai bevándorlás és a pampák szabad élete tette szabadelvűvé és progresszívvé.¹²⁶

A regionalitásnál is fontosabb jellemzője azonban a brazil társadalomnak az etnicitás. Történetileg három etnikum „vérkeveredése” (*mestiçagem*) alakította ki a brazil népességet: az indián, az afrikai és az európai. Braziliát eredetileg a Bering-szoroson és Észak-Amerikán keresztül érkező nomád indián törzsek népesítették be, akik körülbelül tízezer évvel időszámításunk előtt érték az ország mai területére. (Mai tudásunk szerint tehát Dél-Amerika, és azon belül is a kontinens keleti része a Föld legkésőbbben benépesült nagyrégiója.) Amikor 1500-ban az első portugál hajós, Pedro Álvares Cabral elérte a brazil partokat, körülbelül négymillió indián élt az ország mai területén. Számuk az európaiak által behurcolt járványok, illetve az ellenük folytatott háborúk és hajtóvadászatok következtében drasztikusan lecsökkent, egymillió fő alá.¹²⁷

A demográfiai folyamatokat jellemzi, hogy Brazília lakossága a gyarmatosító portugálok és az általuk behurcolt afrikai rabszolgák betelepülése ellenére is csak a függetlenség elnyerésének időszakára, az 1820-as évekre érte el újból a négymilliót, vagyis a portugálok érkezése előtti lélekszámot. Indián törzsek ugyanakkor mind a mai napig élnek Amazóniában: még most, a 21. században is találunk újabb és újabb törzseket. Az Indián Statútum elismeri az indián törzsek elidegeníthetetlen használati jogát az általuk lakott földterületre, a Nemzeti Indián Alapítvány (FUNAI) pedig figyeli, hogy az indiánokat ne ériék atrocitások a brazil többségi társadalom részéről.¹²⁸

Az ültetvényes gazdálkodás elterjedésével a portugál gyarmatosítók Nyugat-Afrikában kezdtek rabszolgákat foglyul ejteni vagy vásárolni. Becslések szerint a 16. és a 19. század

¹²⁵ RICZ 2017a.

¹²⁶ RIBEIRO, Darcy (1995): *O povo brasileiro: a formação e o sentido do Brasil*. São Paulo, Companhia das Letras.

¹²⁷ FAUSTO 2011.

¹²⁸ BOGLÁR Lajos (2000): *Pau Brasil. Őslakók és bevándorlók*. Budapest, Masszi.

között három- és négymillió közé tehető azon afrikaiak létszáma, akiket rabszolgaként Brazíliába szállítottak. Ez egy nagyobb, globális termelési mechanizmusba illeszkedett: az „atlanti háromszög” elnevezésű folyamat lényege az volt, hogy a portugálok különféle iparcikkeket, illetve fegyvereket szállítottak Nyugat- és Délnyugat-Afrikába (főleg a mai Ghána és Angola területére), és ott rabszolgákat vásároltak, akiket Brazíliába vittek, cukornád-ültetvényeken dolgoztattak, a kész termékeket (a cukrot és a rumot) pedig Európa piacain adták el rendkívül magas haszonkulccsal.¹²⁹

A meggazdagodó fehér telepesek és az ültetvényeken élő rabszolgák között egyre gyakoribbak voltak az összetűzések – számos szökött rabszolga menekült az ország belső területeire. Szintén ebben a korszakban indult növekedésnek a mulatt (európai és afrikai felmenőkkel egyaránt rendelkező) népesség létszáma is. Gilberto Freyre szociológus 1933-as híres könyvében, az *Udvarház és szolgaszállás*ban azt elemezte, hogy a brazil társadalom kialakulását hogyan határozták meg a portugál gyarmatosítók és az afrikai rabszolgák interakciói.¹³⁰ A rabszolgaságot végül több évtizednyi abolicionista (felszabadításpárti) küzdelem után, amelynek számos értelmiségi szószólója is volt, az Izabella régenshercegnő által aláírt Aranytörvény (*Lei Áurea*) szüntette meg 1888-ban.

A földbirtokosok ezután a rabszolgatartásról áttértek a bér munkások alkalmazására, akiket kivándorlási ügynökökön keresztül hívtak Brazíliába számos európai országból – Olaszországból, Portugáliából, Németország egyes részeiről, Kelet-Közép-Európából (beleértve Magyarországot is) – de Japánból, Kínából és a Közel-Keletről is. Bevándorlók milliói érkeztek Brazíliába, főként São Paulóba, és a kávéültetvényeken kaptak munkát. A 19–20. században érkező bevándorlók közül a portugálok és az olaszok voltak a legtöbben (mindkét csoport másfél és kétmillió fő közé becsülhető), de figyelmet érdemel a japán, az arab és a német bevándorlás is, egyenként háromszázezer fő körüli létszámmal. A brazil statisztikai hivatal felmérései szerint viszont az ezredfordulóra már kevésbé számított, hogy kinek honnan jöttek az ősei: a lakosság 86%-a nem tartja számon a felmenői nemzetiségét, hanem brazil származásúnak vallja magát.¹³¹

Brazíliába körülbelül 40–50 ezer magyar is érkezett több hullámban (az első világháború előtt, a harmincas években, a második világháború után és 1956-ban). Az első hullámban érkező magyar állampolgárok többsége nem magyar etnikumú volt (szlovák, román, sváb, szerb), míg a harmincas években érkezők között kiugróan magas volt a zsidók részaránya. A háború után és 1956-ban az antikommunizmus volt a magyar emigráció fő összekötő ereje. Ez utóbbi szellemben működött sok magyar egyesület egészen a 20. század végéig (cserkészcsapatok, néptánc- és dalkörök, vallásos segélyegyletek).¹³² A braziliai magyarság legfontosabb intézménye a São Pauló-i Magyar Ház (*Casa Húngara*), a dél-braziliai Jaraguá do Sul városkában pedig a mai napig őrzi a hagyományait egy sváb–magyar közösség.¹³³ A híres braziliai magyarok közül említést érdemel Rónai Pál író, Yolanda Mohalyi festő,

¹²⁹ WITTMAN 1978.

¹³⁰ FREYRE, Gilberto (1985): *Udvarház és szolgaszállás – A brazil család a patriarchális gazdasági rendszerben*. Budapest, Gondolat.

¹³¹ Brazília: a meszticitás kulturális konstrukciója. Tematikus blokk. *Replika*, 2002. június.

¹³² ANDERLE Ádám szerk. (1999): *Tanulmányok a latin-amerikai magyar emigráció történetéből*. Szeged, Hispánia; illetve PONGRÁCZ Attila (2009): *A São Pauló-i magyarság 1945–1990*. Szeged, SZTE, valamint SZILÁGYI Ágnes Judit (2009): *Metszéspontok – Tanulmányok a portugál és a brazil történelemről*. Szeged, SZTE.

¹³³ ÖRY KOVÁCS Katalin (2010): *A Jaraguá do Sul-i magyar kolónia: identitás és történelem*. Szeged, SZTE.

Icey Rezső operatőr és Czeisler Ferenc cirkuszigazgató (a legnagyobb brazil cirkusz, a Circo Tihany alapítója). Magyar származású volt továbbá Ruben Berta, a legnagyobb brazil légitársaság, a VARIG létrehozója.¹³⁴

Az etnikai sokszínűség vallási sokszínűséggel is párosult. Brazília a világ legnépesebb római katolikus országa, és a 200 milliós lakosság nagy része ezt a hitet vallja, de gyakori a szinkretizmus is, vagyis a kereszténység vegyítése egyes afrikai eredetű elemekkel. A *candomblé* nevű vallás a joruba hitvilág egyes elemeit feleltette meg a kereszténység elemeivel úgy, hogy az afrikai istenségeket (*orixá*) a katolikus szenteknek feleltették meg. A szinkretizmus gyakorlata, a *candomblé* meglepően sokáig, az 1970-es évekig be volt tiltva Brazíliában. Érdekes vallásos mozgalom volt a Tanácsadó (*Conselheiro*) néven ismert Antônio próféta (1830–1897) alapította közösség az 1890-es években Canudos városában, amelyet a brazil hadsereg 1897-ben porig rombolt, a szekta ugyanis istentelennek tartotta a köztársaságot. Ma sokan különféle újkeresztény, evangéliumi gyülekezetekbe járnak, amelyek közül a legnépesebb, az Universal egyház több millió követőt számlál.¹³⁵

Az etnikai és kulturális sokszínűség azonban nem jelent gazdasági és társadalmi egyenlőséget is. Brazília a világ egyik leegyenlőtlenebb társadalma (a társadalmi egyenlőtlenségeket mérő Gini-index alapján a tizenhetedik a sorban), és a leggazdagabbak közti különbségek valóban csillagászatiak.¹³⁶ Edmar Bacha közgazdász a „Belindia” gúnynévvel illette az országot, arra utalva, hogy Brazília képletesen szólva nem egy ország, hanem kettő: Belgium és India. Más szóval: a leggazdagabbak olyan élet-színvonalon élnek, mint Belgium lakói, míg a szegényebbek életkörülményei leginkább az Indiában jellemzőkhöz hasonlatosak. És bár a gazdasági mutatók, például az egy főre jutó GDP, viszonylag magasak Brazíliában, mégis milliók élnek a legkilátástalanabb nyomorban. A gazdagabbak között lényegesen több a fehér bőrű, míg a szegényebbek között inkább a fekete bőrűek vannak többségben. A középrétegek ugyanakkor figyelemre méltóan vegyes etnikai képet mutatnak.¹³⁷

A legtöbb városban az egyes jövedelmi rétegek lakóhelyei földrajzilag is messze esnek egymástól, Rio de Janeiróban viszont a domborzati viszonyok következtében sokszor mindössze pár száz méter választja el a völgyben épült luxusapartmanokat és a meredek hegyoldalakra felhúzott téglá- és fakalyibákat. A hírhedt *favelák* (nyomornegyedek) azután alakultak ki, hogy a megnövekedett vidéki népesség szegényebb rétegei nem találtak maguknak megélhetést a szülőföldjükön, és a nagyvárosokba vándoroltak. A riói városvezetés több alkalommal próbálta lerombolni a favelákat, a lakóit pedig lakótelepszerű háztömbökbe telepíteni, de mindhiába: soha nem állt rendelkezésre annyi forrás, amennyiből mindenkit ki lehetett volna költöztetni a nyomornegyedekből. A közbiztonsági problémákat sokáig a katonai rendőrség (BOPE) razziái igyekeztek felszámolni, de ez is kudarcot vallott.

¹³⁴ ANDERLE 1999; SZABÓ László (1982): *Magyar múlt Dél-Amerikában (1519–1900)*. Budapest, Európa; és PÁL Ferenc szerk. (2015): *O Brasil em contexto europeu e húngaro*. Budapest, ELTE.

¹³⁵ SZILÁGYI Ágnes Judit (2013): Egyház, vallások és oktatás Brazíliában a függetlenné válás korszakában. *Vigília*, 68. évf. 1. 2–11.

¹³⁶ SOKOLOFF, Kenneth – ROBINSON, James (2003): Historical Roots of Inequality in Latin America and the Caribbean. In FERREIRA, Francisco et al. (2003): *Inequality in Latin America: Breaking with History?* Washington D. C., IBRD – The World Bank. 171–190.

¹³⁷ TAYLOR, Lance – BACHA, Edmar (1976): The Unequalizing Spiral: A First Growth Model for Belindia. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 90, No. 2. 197–218. DOI: <https://doi.org/10.2307/1884627>

Később ezért a város vezetői felfogást váltottak, és létrehozták a „pacifikáló”, vagyis békítő rendőrséget (UPP), amely folyamatosan jelen van a favelákban, személyes kapcsolatokat építenek ki a lakókkal, és az ő segítségükkel próbálják lokalizálni a bűnözőket.¹³⁸

Figyelemre méltó társadalompolitikai eredményeket hozott a 2000-es évek elejének jó gazdasági teljesítménye, amelynek hasznát nagyszabású szociális programokra fordították. Tizenhárom éve alatt a baloldali brazil vezetés 25-ről 7%-ra tornázta le a szegénységi küszöb alatt élők arányát, a Gini-együttható 58%-ról 52%-ra csökkent, a különféle szociális programok, például a Zéró Éhség (*Fome Zero*) pedig a 200 milliós brazil népesség jelentékeny hányadát támogatják.¹³⁹ A Családi Kassza (*Bolsa Família*) nevű családtámogatási rendszerben például 50 millió ember vesz részt.¹⁴⁰ Az oktatás szerepe is nőtt, beleértve a felsőoktatást. Érdekesség, hogy a Tudomány Határok Nélkül program keretében több ezer brazil diák tanult Magyarországon, főként műszaki és orvosi képzésekben. A tanulmányaikat a brazil állam finanszírozta, 2016-ban viszont pénzühiány miatt a program leállt.

Belpolitikai folyamatok

Az ezredforduló táján Brazília – történetében szinte egyedülálló módon – húsz évig töretlenül és kiegyensúlyozottan fejlődött. A jobbközép Fernando Henrique Cardoso és a baloldali bálközéppé mérséklődő Luiz Inácio Lula da Silva elnöksége, illetve a bálközép Dilma Rousseff első elnöki ciklusa alatt az ország hatalmas utat járt be. Milliók emelkedtek fel a szegénysorból a középosztályba, óriási infrastrukturális és életszínvonalbeli fejlődést éltek át a brazil városok, és úgy tűnt, hogy Brazília végre valóban szintet lép, és örökös, beteljesületlen ígéret helyett tényleg igazi modern nagyhatalom lesz belőle.¹⁴¹

A 2010-es évek közepén tapasztalt visszaesés azonban felszínre hozta a kormányközeli körök addig sikeresen eltitkolt ügyeit. A kormányzó Munkáspárt (portugálul *Partido dos Trabalhadores*, rövidítve PT) óriási korrupciós botrányba keveredett, amely az állami olajvállalattól (Petrobras) kiindulva az egész brazil politikai elitet befeketítette. Míg korábban a szakszervezeti aktivistából elnökké lett Lula da Silva volt minden idők legnépszerűbb brazil elnöke, a korrupciós ügyek visszamenőleg az ő renoméját is megtépázták. Nem is beszélve az utódjáról, az apai ágon bolgár származású Dilma Rousseff asszonyról, aki első beiktatásakor, 2010-ben még szintén bírta a brazilok többségének rokonszenvét, 2015–2016-ban viszont már országszerte körülbelül négymilliőnon vonultak utcára a lemondását követelve. Az ellenzéki tüntetők jellemzően a középosztály tagjaiból kerültek ki, illetve felülreprezentáltak voltak a köreikben a dél-brazíliai, jobb módú és fehérebb lakosságú államokból származók, illetve a különféle újkeresztény egyházak követői. Velük szemben a kormánypártiak (akik szintén utcára vonultak) inkább az alsóbb társadalmi rétegekből, illetve a hagyományosan baloldali értelmiségből érkeztek, földrajzilag pedig a sötétebb bőrű

¹³⁸ SOLTÉSZ Béla (2016): *Hátizsákkal Braziliában*. Budapest, Európa.

¹³⁹ DA SILVA, José Graziano – DEL GROSSI, Mauro Eduardo – DE FRANÇA, Caio Galvão Eds. (2011): *The Fome Zero (Zero Hunger)*. Brasília, Ministry of Agrarian Development.

¹⁴⁰ BOHN, Simone (2011): Social Policy and Vote in Brazil: Bolsa Família and the Shifts in Lula's Electoral Base. *Latin American Research Review*, Vol. 46, No. 1. 54–80. DOI: 10.1353/lar.2011.0003

¹⁴¹ BOURNE, Richard (2008): *Lula of Brazil: The Story So Far*. Los Angeles, University of California Press.

brazilok lakta északkeleti államokban voltak többségben. A brazil társadalom törésvonalai tehát gyorsan polarizálták a korábbi diffúz „korrupcióellenességet”.¹⁴²

A folyamat nyertese a kisebbik, középutas kormánypárt (Brazil Demokratikus Mozgalom Pártja, PMDB) lett. Dilma Rousseffet akarata ellenére az addigi alelnök, a PMDB-s Michel Temer váltotta, az úgynevezett *impeachment* (alkotmányos felfüggesztési eljárás) keretében. Ezzel egy olyan jogi mechanizmust aktivált a brazil parlament felsőháza, amely révén Rousseffet 180 napra felfüggesztették, mert felmerült, hogy az elnök a 2014-es kampányban az újraválasztása érdekében manipulált gazdasági adatokkal félrevezette a brazil közvéleményt. Rousseff felelőssége eredetileg a Petrobras és az Odebrecht építőipari nagyvállalat szerződéseiről szólt, és a vizsgálatban számos PT-s politikus érintettsége is bizonyosodott, az elnök azonban nem. A PMDB mindenesetre kilépett a kormányból, és bár Rousseff utolsó próbálkozásként még elődjét, Lula da Silvát is meghívta a kormányba, ezt a Legfelsőbb Bíróság megvétőzte, Lula ellen ugyanis szintén korrupciós vizsgálatok zajlottak. Végül 2016. május 12-én a Szenátus képviselői név szerinti szavazással Rousseff felfüggesztése mellett döntöttek.¹⁴³

Mindez egy egyébként is felfokozott időszakban történt, mivel 2016. augusztus 5. és 21. között Rio de Janeiróban rendezték meg a XXXI. nyári olimpiai játékokat. Ez volt az első olimpia Dél-Amerikában, és amikor 2009-ben Rio elnyerte az olimpia rendezésének jogát (ráadásul két évvel korábban döntött el az is, hogy a 2014-es futball-világbajnokságot is Brazília rendezheti), a jó gazdasági eredmények alapján általános optimizmus övezte az eseményeket. Mire azonban az olimpiát ténylegesen megrendezték, az ország súlyos recesszióba süllyedt, és a gigantikus kiadások – amelyek közé a tulajdonképpeni sportkomplexum-építésen túl a városrehabilitáció, a közlekedésfejlesztés, az új közintézmények építése, valamint a közbiztonsági és környezetvédelmi helyzet javítása is beleszámított – csak még tovább növelték az elégedetlenséget azok körében, akik inkább magasabb színvonalú oktatást és egészségügyi ellátást szerettek volna a látványberuházások helyett.¹⁴⁴

A 2016-os év tehát alapjaiban rendezte át a brazil belpolitikát, ám a tradicionális brazil jobboldal eddig nem igazán tudott profitálni a baloldali kormány bukásából. Az *impeachment* szabályai szerint ugyanis a felsőház az alelnök Michel Temert helyezte – automatikusan, szavazás nélkül – az elnöki székbe a ciklus végéig, 2018-ig. Csakhogy Temer rendkívül népszerűtlen, és maga is kivizsgálásokkal néz szembe korrupciós ügyek miatt. A 2018. októberi választásokon így nagy valószínűséggel új elnök kerül Brazília élére.¹⁴⁵

Esélyes a Brazil Szociáldemokrácia Pártja (PSDB), amely neve ellenére a politikai paletta jobbközepét foglalja el, és amely 2003 óta rendre minden választáson vereséget szenvedett a PT-től, most azonban változhat a helyzet. A 2014-es választáson a PSDB jelöltje, Aécio Neves nem sokkal maradt le Dilma Rousseff mögött, és Geraldo Alckmin személyében ez a párt irányítja a legnépesebb szövetségi államot, São Paulót. A párt három tagja is meghívást kapott Temer kabinetjébe, ugyanakkor szövetségük mégsem tekinthető ténylegesen kormánypártnak. Ezek jó pozíciók lehetnek egy olyan politikai konstellációban,

¹⁴² NAGY Sándor Gyula (2015): Brazília gazdasági helyzete és a Petrobras-ügy. *KKI Elemzések*, 25. évf. 1–6.

¹⁴³ RICZ–NAGY 2016.

¹⁴⁴ SZENTE-VARGA Mónika (2016): Brazília az olimpia előtt. *Nemzet és Biztonság*, 9. évf. 3. sz. 111–124.

¹⁴⁵ SHALDERS, André (2017): Direita ou esquerda? Análise de votações indica posição de partidos brasileiros no espectro ideológico. *BBC Brasil em São Paulo*, 2017. 09. 11. Forrás: www.bbc.com/portuguese/brasil-41058120 (Letöltés ideje: 2017. 12. 19.)

amikor mind a PT-re, mind pedig Temer pártjára a korrupció árnyéka vetül. A 2017-es év során a jobboldalon ugyanakkor egyre népszerűbbé vált egy radikálisabb, gazdasági kérdésekben liberális, világnézetileg viszont klerikális-tradicionalista formáció, a Keresztényszociális Párt (PSC), illetve a nevével ellentétben szélsőjobboldali populista Szociálliberális Párt (PSL). Legnépszerűbb politikusuk, az egykori katonatiszt Jair Bolsonaro is bekerült a legesélyesebb elnökjelöltek közé.¹⁴⁶

A baloldalon is komoly átrendeződés ment végbe 2016 óta. A PT népszerűségvesztése ellenére Lula da Silva még mindig jelentős támogatással rendelkezik, és ha tisztázni tudja magát a korrupciós vádak alól, szinte bizonyosan indul a 2018. októberi elnökválasztáson. A PT társadalmi bázisát jelentő szakszervezetek, illetve a híres földfogláló mozgalom, a Földnélküli Dolgozók Mozgalma (MST) pedig ellenzékbe kerülve jóval aktívabbá váltak, mint korábban. Kérdés, hogy a lejáratódott PT helyett nem a tőlük balra álló erők – például a radikális-zöld Fenntarthatósági Hálózat (REDE) és a Szocialista Párt (PSB) szövetség – erősödik-e meg, amely a legutóbbi elnökválasztáson Marina Silva vezetésével 21%-kal a harmadik helyen végzett.¹⁴⁷

Külpolitikai folyamatok

Brazília külkapcsolatait elsősorban óriási mérete határozza meg, amely egyedi szereplővé teszi a regionális politikai színpadon. Bár Ecuador és Chile kivételével az összes dél-amerikai országgal határos, és történelme során nemegyszer keveredett határvitákba a szomszédjaival, Brazília alapjában véve mégis inkább stabilizáló, mint destabilizáló tényező a dél-amerikai geopolitikai folyamatokban.¹⁴⁸ Biztonságpolitikai szempontból a brazil–paraguayi–argentin hármás határ tekinthető a leginkább problémás határrégióknak, amely a 2001-es New York-i terrortámadás után a CIA fókuszába is került. Állítólag az al-Kaida működtetett egy sejtet a jelentős számú közel-keleti bevándorlót vonzó térségben, de ezt nem sikerült bizonyítani: a hármás határ a csempészet és az adóelkerülés mechanizmusai miatt inkább vámrendészeti, semmint biztonságpolitikai kihívásokat jelent a brazil hatóságok számára. A ritkán lakott, őserdővel borított határszakaszokon is sok esetben jelentenek problémát a drogcsempészek, illetve az illegális fakitermeléssel vagy bányászattal foglalkozó szervezetek tevékenységei.¹⁴⁹

Brazília meghatározó szereplője a legtöbb latin-amerikai integrációs folyamatnak: két kivételt leszámítva alapító tagként lépett be mindegyik szervezetbe, így az Amerikai Államok Szervezetébe (AÁSZ), a Latin-amerikai Integrációs Társulásba (ALADI) és a Riói Csoportba, majd pedig az 1991-ben létrejött Déli Közös Piacba (Mercosur). Ez utóbbi integráció különösen fontos Brazília számára, mivel legfontosabb történelmi

¹⁴⁶ ODILLA, Fernanda (2017): Eleições 2018: Os pré-candidatos à Presidência e quais dificuldades têm de superar até a campanha. *BBC Brasil em Londres*, 2017. 12. 18. Forrás: www.bbc.com/portuguese/brasil-42313908 (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)

¹⁴⁷ ODILLA 2017.

¹⁴⁸ SZILÁGYI István (2007): A brazil geopolitikai iskola. *Politikatudományi Szemle*, 16. évf. 3. sz. 69–85.

¹⁴⁹ AITA, Edson (2017): A Tríplíce Fronteira sul sob a ótica do terrorismo: uma análise da legislação antiterrorismo da Argentina, Brasil e Paraguai. *Estudos Internacionais*, Vol. 4, No. 2. 35–56. DOI: 10.5752/P.2317-773X.2016v4n2p35

rivalísa, Argentína is a tagja (illetve Uruguay, Paraguay és Venezuela, utóbbi tagságát azonban 2016-ban felfüggesztették). A szerződést a kilencvenes években sokan Latin-Amerika római szerződésének tartották – nem utolsósorban azért, mert pontot tett a két legnagyobb dél-amerikai gazdaság rivalizálásának végére. A katonai diktatúrák idejének lejártával Argentína és Brazília sikeresen félretették történelmi ellenségeskedésüket, és egy vámunió alapuló politikai együttműködési mechanizmust hoztak létre számos közös intézménnyel.¹⁵⁰

A Mercosur tagállamai között gyakorlatilag szabaddá vált a munkaerő-áramlás, és számos interparlamentáris munkacsoport jött létre, amelyek igyekeztek összehangolni a különféle közpolitikákat. Az integráció fejlődésének ígéretes első évtizede azonban 2000 környékén megtorpant. A lendület elvesztésének számos oka volt, például az, hogy Argentína és Brazília egy kereskedelmi vitájukat, miután képtelenek voltak azt akár bilaterálisan, akár a Mercosur keretében megoldani, a WTO elé vitték, ami nagyban gyengítette a szervezet renoméját. Amikor pedig 2006-ban Hugo Chávez venezuelai elnök a paraguayi Asunciónban bejelentette, hogy Venezuela a Mercosur tagjává kíván válni, ráadásul ezt nem a két nagy tagállam (Argentína és Brazília), hanem a két kicsi (Paraguay és Uruguay) vezetői előtt deklarálta, és ezt még egy venezuelai finanszírozású, Paraguayba tartó gázvezeték tervével is megtámogatta, ezzel az amúgy is feszült belső viszonyoktól terhelt Mercosuron is komoly sebet ejtett.¹⁵¹

Brazília belépett a Dél-amerikai Nemzetek Uniójába (UNASUR), illetve a Latin-amerikai és Karibi Államok Közösségébe (CELAC) is. A brazil külpolitika számára az UNASUR a fontosabb, amelynek mindegyik dél-amerikai ország a tagja, és amely a Mercosur és az Andoki Nemzetek Közössége (CAN) intézményi szerkezetére épül.¹⁵² Az UNASUR része a Kezdeményezés Dél-Amerika Regionális Infrastrukturális Integrációjáért (IIRSA) nevű program is, amely a dél-amerikai közlekedési, energetikai és távközlési infrastruktúra integrációjának előmozdításával kívánja lefektetni a későbbi gazdasági és politikai integráció alapjait. Az IIRSA számos projektje, a Transandino Central vasútvonal, illetve több, a dél-amerikai kontinenst kelet–nyugati irányban átszelő autópálya terve is rendkívül fontos lenne a brazil termékek csendes-óceáni kikötőkbe, majd pedig Kínába és más kelet-ázsiai országokba juttatásához. A szupranacionális gigaprojekteknek azonban egyelőre még a megkezdése is a távoli jövőbe vész, ráadásul a hasonló infrastrukturális fejlesztések nem elhanyagolható ellenállásba ütköznek az érintett területek lakói részéről. Fontos akadály az integrációs folyamatban az is, hogy a latin-amerikai gazdaságok nem, vagy csak nagyon kis mértékben komplementerek egymással, és Brazíliának sem a többi Mercosur-tag a legfontosabb kereskedelmi partnere: az ország exportjának megközelítőleg 10%-a irányul a többi Mercosur-tagállamba, míg az importjának körülbelül 9%-a származik onnan.¹⁵³

A brazil gazdaság érdekei tehát elsődlegesen az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió, illetve Kína és Kelet-Ázsia felé orientálják a brazil külpolitikát. Hagyományosan Brazília az Egyesült Államok szövetségeseiként jelent meg a világpolitikai színtéren, ami

¹⁵⁰ SOLTÉSZ Béla (2011): Latin-Amerika: Integrációk túlkínálata. *Fordulat*, 4. évf. 16. sz. 124–143.

¹⁵¹ RACS Marianna Katalin (2014): *Változatok integrációra – Az ibér-amerikai országok integrációs szervezetei 1945-től napjainkig*. Budapest: ELTE.; RACS Marianna Katalin (2010): A regionális integráció sajátosságai Latin-Amerikában. *Eszmélet*, 22. évf. 86. sz. 111–122.

¹⁵² ARENAS-GARCÍA, Nahuel (2012): 21st Century Regionalism in South America: UNASUR and the Search for Development Alternatives. *eSharp*, Vol. 18, No. 1. 64–85.

¹⁵³ SOLTÉSZ 2011.

ugyanakkor nem mindig volt népszerű a brazil társadalom egyes csoportjai körében.¹⁵⁴ A két világháború között például a brazíliai németek egy igen jelentős része és maga Getúlio Vargas elnök is a tengelyhatalmakkal szimpatizált, de a geopolitikai realitások miatt (az Egyesült Államok bármikor lerohanhatta volna Brazíliát) mégsem sietett Hitler és Mussolini segítségére, sőt az egyre erősebb nyomás miatt végül 1942-ben a szövetségesek oldalán lépett be a világháborúba. A brazíliai német, olasz és japán bevándorlóknak pedig megtiltotta anyanyelvük használatát, és szigorú ellenőrzés alá vonta az anyaországaikkal fenntartott kapcsolataikat. A háború után azonban Vargas szemet hunyt afölött, hogy gyanús múltú német és olasz állampolgárok érkeztek nagy számban Brazíliába, köztük a hírhedt Josef Mengele is.¹⁵⁵

A hidegháború végét követően az Egyesült Államok számára Dél-Amerika stratégiaiag leértékelődött, ami Brazília számára is növekvő mozgásteret biztosított. Az ország szorosabbra fűzte viszonyát az Európai Unió tagállamaival éppúgy, mint magával az Unióval: 2007-ben formálisan is létrejött az EU–Brazília Stratégiai Partnerség. A két fél azóta évente csúcstalálkozót tart, amelyen a legfontosabb témák közül a kereskedelmi kapcsolatok és beruházások, a klímaváltozás ügye, a fenntartható fejlődés, a szegénység csökkentése és a regionális biztonság érdemel említést. Az EU–Brazília csúcstalálkozók illeszkednek az EU–Mercosur és az EU–CELAC találkozók rendszerébe. Kereskedelem-politikai szempontból azonban nem zökkenőmentes Brazília és az Európai Unió kapcsolata, mivel mindkét fél számára rendkívül fontos a saját belső piacára belépő termékek mennyiségi és minőségi kontrollja. Brazília rendelkezik a G20-államok közül a legtöbb importkorlátozó rendelkezéssel.¹⁵⁶ Így bár az EU Brazília legfontosabb kereskedelmi partnere (a teljes brazil kereskedelmi forgalom 19,5%-ával), és Brazíliába érkezik az EU-tagállamok latin-amerikai összes befektetésének az 55%-a, mégis a mai napig nem jött létre szabadkereskedelmi szerződés az ország és az Unió között. Az EU–Mercosur szabadkereskedelmi szerződés előkészítése, amelynek Brazília is részese lenne, 2000 óta zajlik.¹⁵⁷

Más gazdasági nagy- és középhatalmakkal Brazília viszonya jellemzően egyes termékek kétoldalú kereskedelmére korlátozódik. Kína esetében a már említett nyersanyagok (főként vasérc, szőja és épületfa) exportja mellett a kínai befektetések növekvő volumene is figyelemre méltó, főként az infrastrukturális beruházások területén. Az úgynevezett BRICS-országok (Brazília, Oroszország, India, Kína és Dél-Afrika angol nevének kezdőbetűi után) 2009 óta rendszeresen tartanak csúcstalálkozókat, hogy az említett öt ország külgazdasági tevékenységét összehangolják: nagy méretű, de közepesen fejlett gazdaságaik ugyanis hasonló kihívásokkal és lehetőségekkel kerülnek szembe a globális gazdasági szintéren.¹⁵⁸

¹⁵⁴ BANDEIRA, Luiz Alberto Moniz (2006): Brazil as a Regional Power and its Relations with the United States. *Latin American Perspectives*, Vol. 33, No. 3. 12–27.

¹⁵⁵ SZILÁGYI Ágnes Judit (2004): *Távolodás Európától: nemzetépítés és kultúrpolitika Brazíliában az Estado Novo idején, 1937–1945*. Budapest, Áger Bt.

¹⁵⁶ PÓLYI Csaba (2008): Brazília regionális és nemzetközi szerepvállalásának erősödése. *Külgügyi Szemle*, 7. évf. 3. sz. 55–67.

¹⁵⁷ EEAS (European External Action Service) (2017): *Brazil and the EU*. Forrás: https://eeas.europa.eu/delegations/brazil/986/brazil-and-eu_en (Letöltés ideje: 2017. 12. 23.)

¹⁵⁸ LEHOCZKI Bernadett (2013): Latin-Amerika és Brazília az átalakuló világrendben. In GRÜNHUT Zoltán – VÖRÖS Zoltán szerk. (2013): *Az átalakuló világrend küszöbén*. Pécs, Publikon. 255–274.

Sajátos eleme a brazil külpolitikának az afrikai és elsősorban a portugál nyelvű afrikai országokkal fenntartott kapcsolatrendszer. Az 1996-ban alapított Portugál Nyelvű Országok Közössége (CPLP) létrehozását elsődlegesen Portugália szorgalmazta, hogy egy együttműködési keretszervezetet tartson fenn volt gyarmataival, a platform azonban Brazília számára is hasznosnak bizonyult arra, hogy egyes stratégiailag fontos országokhoz közeledjen. Különösképpen a kőolajban gazdag, rohamosan fejlődő Angola került a brazil diplomácia és a befektetők érdeklődésének középpontjába.¹⁵⁹

Végül, de nem utolsósorban az Egyesült Nemzetek Szervezete és Brazília kapcsolata is figyelmet érdemel. Brazília az ENSZ alapító tagja, egyúttal a világszervezet költségvetésének tizedik legnagyobb befizetője. Számos békefenntartó misszióban vettek részt brazil katonák – így a Kongói Demokratikus Köztársaságban, Mozambikban, Angolában, Kelet-Timorban és Libanonban –, a Haitiben állomásozó ENSZ-missziót (MINUSTAH) pedig 2004-es létrehozása óta Brazília vezeti, és körülbelül kétezer katonát állomásoztat a karib-tengeri országban. Brazília tíz alkalommal volt a Biztonsági Tanács (ENSZ BT) nem állandó tagja, és aktívan lobbizik azért, hogy a BT struktúrája megváltozzon: az ország szeretne állandó, vétőjoggal rendelkező tag lenni. Törekvéseit az Egyesült Államok és számos európai, afrikai és latin-amerikai állam támogatja.¹⁶⁰

Mindez azt mutatja, hogy a multilateralizmusra építő, békés és konszolidált brazil külpolitika nagyobb konfliktusok nélkül illeszkedik a posztbipoláris világrendbe. A brazil nagyhatalmiság ugyanakkor jórészt csak távoli cél vagy soha be nem teljesülő álom: Brazília globális szerepvállalását épp az teszi lehetővé, hogy mérete és stratégiai pozíciói ellenére is inkább a fejlődő országok szószólójának, békés és stabil politikai és gazdasági partnernek tekinthető, semmint a saját érdekeit kikényszeríteni képes katonai hatalomnak. Brazília részese a tlatelolcói szerződésnek, amely értelmében egész Latin-Amerika 1967 óta atomfegyvermentes övezet, így nukleáris arzenálja nincs, és nem is tervezi létrehozni.¹⁶¹

Több mint kérdéses tehát, hogy egy globális mércével mérve nem jelentős hadsereg, egy gyengélkedő és strukturálisan kiszolgáltatott gazdaság, valamint egy belső egyenlőtlenségekkel terhelt társadalomszerkezet birtokában Brazília mennyire lehet alkalmas arra, hogy a 21. században javítsa stratégiai pozícióit Dél-Amerika, illetve a világ politikai színterén.

Felhasznált irodalom

- AITA, Edson (2017): A Tríplice Fronteira sul sob a ótica do terrorismo: uma análise da legislação antiterrorismo da Argentina, Brasil e Paraguai. *Estudos Internacionais*, Vol. 4, No. 2. 35–56.
DOI: <https://doi.org/10.5752/P.2317-773X.2016v4n2p35>
- ANDERLE Ádám (1998): *Latin-Amerika története*. Budapest, Pannonica.
- ANDERLE Ádám szerk. (1999): *Tanulmányok a latin-amerikai magyar emigráció történetéből*. Szeged, Hispánia.

¹⁵⁹ PÓLYI 2008.

¹⁶⁰ SCHEINRING Endre (2012): A fegyveres erők szerepe Brazília jelenlegi kül- és biztonságpolitikájában. *Kül-Világ*, 9. évf. 3. sz. 34–48.

¹⁶¹ VOGEL Dávid (2013): *Brazília biztonságpolitikája: törekvés a nagyhatalmi státusz megszerzésére*. Budapest, NKE.

- ARENAS-GARCÍA, Nahuel (2012): 21st Century Regionalism in South America: UNASUR and the Search for Development Alternatives. *eSharp*, Vol. 18, No. 1. 64–85.
- ARTNER Annamária (2013): A perifériás fejlődés anatómiájához – Brazília. *Eszmélet*, 25. évf. 98. sz. 69–90.
- ARTNER Annamária (2015): Belföldi piac vagy exportorientáció? Brazília példája (Mercado Interno ou tendência para exportação? O Exemplo do Brasil). In PÁL Ferenc szerk.: *Brazília európai és magyar kontextusban*. Budapest, ELTE. 163–187.
- BALÁZS Dénes (1987): *Amazónia: egy geográfus utazása a folyók királyán, a torkolattól a forrásig*. Budapest, Gondolat.
- BANDEIRA, Luiz Alberto Moniz (2006): Brazil as a Regional Power and its Relations with the United States. DOI: <https://doi.org/10.1177/0094582X06287338> *Latin American Perspectives*, Vol. 33, No. 3. 12–27.
- BOGLÁR Lajos (2000): *Pau Brasil. Óslakók és bevándorlók*. Budapest, Masszi.
- BOHN, Simone (2011): Social Policy and Vote in Brazil: Bolsa Família and the Shifts in Lula's Electoral Base. *Latin American Research Review*, Vol. 46, No. 1. 54–80. DOI: <https://doi.org/10.1353/lar.2011.0003>
- BOURNE, Richard (2008): *Lula of Brazil: The Story So Far*. Los Angeles, University of California Press.
- Brazília: a meszticitás kulturális konstrukciója. Tematikus blokk. *Replika*, 2002. június.
- DANTAS DA CRUZ, Miguel – LILÓN, Domingo – NAGY Marcel – SÁNCHEZ ROMÁN, Antonio – SANTOSNÉ BLASTIK Margit – SEMSEY Viktória – SZILÁGYI Ágnes Judit (2013): *Latin-Amerika 1750–1840 – A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig*. Budapest, KRE – L'Harmattan.
- DA SILVA, José Graziano – DEL GROSSI, Mauro Eduardo – DE FRANÇA, Caio Galvão Eds. (2011): *The Fome Zero (Zero Hunger)*. Brasília, Ministry of Agrarian Development.
- EEAS (European External Action Service) (2017): *Brazil and the EU*. Forrás: https://eeas.europa.eu/delegations/brazil/986/brazil-and-eu_en (Letöltés ideje: 2017. 12. 23.)
- FAUSTO, Boris (2011): *Brazília rövid története*. PÁL Zsombor Szabolcs – TÍMÁR Imola ford. Budapest, Equinter.
- FREYRE, Gilberto (1985): *Udvarház és szolgaszállás – A brazil család a patriarchális gazdasági rendszerben*. Budapest, Gondolat.
- HORVÁTH Gyula (2005): Császárság Brazíliában és Mexikóban a függetlenség kivívása után. *Világ-történet*, 27. évf. 2. sz. 60–71.
- IBGE (Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística) (2017): *O Brasil em Síntese*. Forrás: <https://brasilemsintese.ibge.gov.br/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 13.)
- Itaipu Binacional [2017]: *A nossa história*. Forrás: www.itaipu.gov.br/nossa-historia (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- LEHOCZKI Bernadett (2011): A felemelkedés mátrixa. Brazília a Lula-érában. *Köz-gazdaság*, 6. évf. 1. 37–56.
- LEHOCZKI Bernadett (2013): Latin-Amerika és Brazília az átalakuló világrendben. In GRÜNHUT Zoltán – VÖRÖS Zoltán szerk. (2013): *Az átalakuló világrend küszöbén*. Pécs, Publikon. 255–274.
- MARTINS DE SOUZA, César (2014): Ditadura, grandes projetos e colonização no cotidiano da Transamazônica. *Revista Contemporânea – Dossiê 1964–2014: 50 Anos Depois, A Cultura Autoritária em Questão*, Vol. 4, No. 5. 1–19.

- NAGY Sándor Gyula (2015): Brazília gazdasági helyzete és a Petrobras-ügy. *KKI Elemzések*, 25. évf. 1–6.
- ODILLA, Fernanda (2017): Eleições 2018: Os pré-candidatos à Presidência e quais dificuldades têm de superar até a campanha. *BBC Brasil em Londres*, 2017. 12. 18. Forrás: www.bbc.com/portuguese/brasil-42313908 (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)
- ÖRY KOVÁCS Katalin (2010): *A Jaraguá do Sul-i magyar kolónia: identitás és történelem*. Szeged, SZTE.
- PÁL Ferenc szerk. (2015): *O Brasil em contexto europeu e húngaro*. Budapest, ELTE.
- PÓLYI Csaba (2008): Brazília regionális és nemzetközi szerepvállalásának erősödése. *Külügyi Szemle*, 7. évf. 3. sz. 55–67.
- PONGRÁCZ Attila (2009): *A São Pauló-i magyarság 1945–1990*. Szeged, SZTE.
- RACS Marianna Katalin (2010): A regionális integráció sajátosságai Latin-Amerikában. *Eszmélet*, 22. évf. 86. sz. 111–122.
- RACS Marianna Katalin (2014): *Változatok integrációra – Az ibér-amerikai országok integrációs szervezetei 1945-től napjainkig*. Budapest: ELTE.
- RIBEIRO, Darcy (1995): *O povo brasileiro: a formação e o sentido do Brasil*. São Paulo, Companhia das Letras.
- RICZ, Judit (2017a): The rise and fall (?) of a new developmental state in Brazil. *Társadalom és Gazdaság Közép- és Kelet-Európában – Society and Economy in Central and Eastern Europe*, 39. évf. 1. sz. 85–108.
- RICZ, Judit (2017b): Brazilian companies going global. *IWE Working Papers* (231). Budapest, Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences.
- RICZ Judit – NAGY Sándor Gyula (2016): A brazil gazdasági válság: helyzetkép, okok és kiutak. *Külügyi Szemle*, 15. évf. 3. sz. 94–120.
- SHALDERS, André (2017): Direita ou esquerda? Análise de votações indica posição de partidos brasileiros no espectro ideológico. *BBC Brasil em São Paulo*, 2017. 09. 11. Forrás: www.bbc.com/portuguese/brasil-41058120 (Letöltés ideje: 2017. 12. 19.)
- SCHEINRING Endre (2012): A fegyveres erők szerepe Brazília jelenlegi kül- és biztonságpolitikájában. *Kül-Világ*, 9. évf. 3. sz. 34–48.
- SOKOLOFF, Kenneth – ROBINSON, James (2003): Historical Roots of Inequality in Latin America and the Caribbean. In FERREIRA, Francisco et al. (2003): *Inequality in Latin America: Breaking with History?* Washington D. C., IBRD – The World Bank. 171–190.
- SOLTÉSZ Béla (2011): Latin-Amerika: Integrációk túlkínálata. *Fordulat*, 4. évf. 16. sz. 124–143.
- SOLTÉSZ Béla (2016): *Hátizsákkal Brazíliában*. Budapest, Európa.
- SZABÓ László (1982): *Magyar múlt Dél-Amerikában (1519–1900)*. Budapest, Európa.
- SZENTE-VARGA Mónika (2016): Brazília az olimpia előtt. *Nemzet és Biztonság*, 9. évf. 3. sz. 111–124.
- SZILÁGYI Ágnes Judit (2004): *Távolodás Európától: nemzetépítés és kultúrpolitika Brazíliában az Estado Novo idején, 1937–1945*. Budapest, Áger Bt.
- SZILÁGYI Ágnes Judit (2009): *Metszéspontok – Tanulmányok a portugál és a brazil történelemről*. Szeged, SZTE.
- SZILÁGYI Ágnes Judit (2013): Egyház, vallások és oktatás Brazíliában a függetlenné válás korszakában. *Vigilia*, 68. évf. 1. 2–11.
- SZILÁGYI István (2007): A brazil geopolitikai iskola. *Politikatudományi Szemle*, 16. évf. 3. sz. 69–85.

- SZWARC, Alfred (2002): *A opção pelo veículo flex fuel*. União da Indústria de Cana-de-Açúcar (UNICA), 2002. 09. 13. Forrás: www.unica.com.br/colunas/3938741920338419546/a-opcao-pelo-veiculo-flex-fuel/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- TAYLOR, Lance – BACHA, Edmar (1976): The Unequalizing Spiral: A First Growth Model for Belindia. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 90, No. 2. 197–218. DOI: <https://doi.org/10.2307/1884627>
- VOGEL Dávid (2013): *Brazília biztonságpolitikája: törekvés a nagyhatalmi státusz megszerzésére*. Budapest, NKE.
- WITTMAN Tibor (1978): *Latin-Amerika története*. Budapest, Gondolat.
- ZWEIG, Stefan (1941): *A jövő országa, Brazília*. HALÁSZ Gyula ford. Budapest, Béta.